

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΤΙΜΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η Αγία Βαρβάρα, σύμφωνα με μελετητή του βίου της, είναι «μία τῶν δημοφιλεστέρων Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας, κατέχουσα ιδιαίτεran θέσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»¹. Το νεαρό της ηλικίας της, η ωραιότητα και η πνευματική της καλλιέργεια, το θάρρος που επέδειξε ἐνώπιον του ειδωλολάτρη πατέρα της και των χριστιανομάχων αρχόν της εποχῆς (3ος αι.) και η παρρησία με την οποία ομολόγησε πίστη στον Χριστό, συνέτειναν ὡστε να περιβληθεῖ, ἀπό τα πρώτα χρόνια του μαρτυρίου της, με ιδιαίτερη αγάπη ἀπό τον λαό. Εκκλησίες και μοναστήρια αφιερώθηκαν στη χάρη της, εἰκόνες της αἰιογραφήθηκαν και τοποθετήθηκαν σε εἰκονοστάσια ναῶν και ἰδιωτικά προσκυνητάρια, λαϊκές δοξασίες αναφέρονταν σε θαυματουργικές παρεμβάσεις της και πολλά ἄλλα.

Παρόμοια τιμὴ γνώρισε η Αγία και στην Κύπρο, ἤδη ἀπό τα βυζαντινά χρόνια, ὡπως μαρτυρεῖται ἀπό την ερειπωμένη και ἄλλοτε διακοσμημένη με τοιχογραφίες βασιλική της Αγίας Βαρβάρας, του 8ου αἰῶνα, που βρίσκεται στα νότια του χωριού Κορόβια, στο ανατολικό ἄκρο της κατεχόμενης ἀπό τα τουρκικά στρατεύματα εἰσβολῆς του 1974 Καρπασίας². Ἐνδειξη της αγάπης αὐτῆς των Κυπρίων προς την Αγία ἀποτελεῖ ἐπίσης ο μεγάλος ἀριθμὸς των ναῶν που τιμῶνται στο ὄνομά της. Σύμφωνα με ἀνεπίσημη καταγραφή, που ἔγινε το 1946, υπῆρχαν τότε στην Κύπρο 1621 ναοί, 27 ἀπό τους οποίους ἦταν αφιερωμένοι στη χάρη της. Ἀπό τις Ἁγίες γυναῖκες που τιμῶνται στην Κύπρο, προηγούνταν σε ἀριθμὸ ναῶν αὐτῶν της Αγίας Βαρβάρας, μόνο η Θεοτόκος, σύμβολο για τους Χριστιανούς της αἰιοτήτας, της αγνότητος και της μητρικῆς αγάπης, με 382 ναοὺς, η προστάτιδα των παιδιῶν Αγία Μαρίνα με 108 και η Οσιομάρτυς Αγία Παρασκευή με 70

1. Ἰωάννη Ράμφου, «Βαρβάρα», *Θρησκευτικὴ και Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. Γ', Αθήνα 1963, σ. 608. Για το συναξάρι της Αγίας βλ. Ματθαίου Λαγγή, *Ὁ Μέγας Συναξαριστῆς της Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Αθήνα ⁵1997, σ. 124-134.

2. Αθανάσιου Παπαγεωργίου, «Βαρβάρας Αγίας βασιλική, Κορόβια», *Μεγάλη Κυπριακὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 145.

ναούς³. Μερικοί από τους ναούς αυτούς είναι οι κυρίως ναοί χωριών, όπου η Αγία θεωρείται προστάτης των κατοίκων, όπως για παράδειγμα στην Αγία Βαρβάρα, το Καϊμακλί και τον Οίκο της Λευκωσίας, στην Αγία Βαρβάρα, την Αρμου και τη Σαλαμιού της Πάφου, καθώς και στο Ζακάκι της Λεμεσού⁴.

Ορισμένοι από τους ναούς τους αφιερωμένους στην Αγία Βαρβάρα ανάγονται σε παλαιότερες εποχές, άλλοι ανηγέρθησαν στα νεότερα χρόνια, ενώ μερικοί, όπως στο Καϊμακλί και στον Οίκο, κτίστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα στη θέση προγενέστερου⁵, ένδειξη της διαχρονικής τιμής της Αγίας στο νησί. Από τους παλαιότερους ναούς, που είναι αφιερωμένοι στην Αγία Βαρβάρα, ξεχωριστό ναοδομικό και εικονογραφικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν αυτοί, που βρίσκονται στα χωριά Σωτήρα της Αμμοχώστου και Περιστερώνα της Λευκωσίας. Ο μεν ναός στη Σωτήρα έχει οξυκόρυφη καμάρα, περίθυρο και γωνιαίες υδρορροές, χαρακτηριστικά δείγματα του υστερογοτθικού ρυθμού και ανάγεται στα τέλη του 14ου - αρχές του 15ου αιώνα⁶. Ο δε ναός της Περιστερώνας διασώζει τοιχογραφίες στον

3. Υπήρχαν επίσης έξι Άγιοι με περισσότερους από 27 ναούς: οι Γεώργιος (315), Ιωάννης ο Πρόδρομος (93), Νικόλαος (79), Μάμας (66), Ηλίας (56) και Ανδρόνικος (41), ενώ άλλοι 67 ήταν αφιερωμένοι στους Αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ και 45 στον Τίμιο Σταυρό. Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, «Άγιοι εν Κύπρω και οι ναοί των», *Αγάπη* 3 (1946) 21-22.

4. Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας Κύπρου (έκδ.), *Εορτολόγιον. Τοπικαί Διατάξεις Ιερών Ακολουθιών*, Λευκωσία 2006, σ. 455, 459, 469, 479-480, 484, 506, 518, 547.

5. Rupert Gunnis, *Historic Cyprus. A Guide to its towns and villages, monasteries and castles*, Nicosia 1936, σ. 241, 355.

6. Αθανάσιου Παπαγεωργίου, «Βαρβάρας Αγίας εκκλησία, Σωτήρα», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 145· Οικονόμου Γεώργιου Ιωάννου - Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, *Σωτήρα Αμμοχώστου. Η βυζαντινή κωμόπολη. Ιστορία και Τέχνη*, Λευκωσία 2002, σ. 59, όπου αναφέρεται ότι ο ναός παραχωρήθηκε από την Αρχιεπισκοπή στην κοινότητα της Αγίας Νάπας, το 1996. Ας σημειωθεί, ότι τοπική παράδοση, που διασώθηκε σε χαρτογράφηση των χρόνων της Αγγλοκρατίας, αναφέρει ότι στα χρόνια της Ενετοκρατίας αποτελούσε το καθολικό παρακείμενης Μονής. Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, *Μοναστήρια εν Κύπρω*, Λάρνακα 1950, σ. 29.

νότιο τοίχο και την αψίδα, που χρονολογούνται στον 16ο αιώνα, οπότε τοποθετείται και η ανέγερσή του⁷.

Εκκλησίες της Αγίας Βαρβάρας, μερικές από τις οποίες είναι σήμερα σε ερειπιώδη κατάσταση, υπάρχουν επίσης στα χωριά Αργάκα, Αχέλλεια, Χρυσοχού, Αμαργέτη, Ανώγυρα, Γουδί, Κοίλη, Λεμώνα, Πέγεια, Πόλη Χρυσοχούς, Στατός και Στρουμπί της επαρχίας Πάφου⁸, Αγρολάδου (17ος αι.)⁹, Απλίκι¹⁰, Γαληνή¹¹, Κάμπος¹², Λουτρός, Λουρουτζίνα¹³ και Πάνω Πύργος¹⁴ της Λευκωσίας, Κοιλάνι¹⁵, Άγιος Τύχωνας της Λεμεσού και Τόχνη της

7. R. Gunnis, *Historic Cyprus. A Guide to its towns and villages, monasteries and castles*, ό.π., σ. 379· Αθανάσιου Παπαγεωργίου, «Βαρβάρας Αγίας εκκλησία, Περιστερώνα», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Γ', Λευκωσία 1985, σ. 145.

8. Για την ύπαρξη των εκκλησιών στα χωριά αυτά της Πάφου βλ. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Ιστορία της Εκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971, σ. 204.

9. George Jeffery, *A description of the historic Monuments of Cyprus*, Nicosia 1918, σ. 293· R. Gunnis, *Historic Cyprus. A Guide to its towns and villages, monasteries and castles*, ό.π., σ. 149. Στον κατάλογο των τοπωνυμίων του νησιού, η τοποθεσία όπου βρίσκεται η εκκλησία περιλαμβάνεται στα όρια του γειτονικού χωριού Κοράκου. Βλ. M. Christodoulou - K. Konstantinides, *A complete gazetteer of Cyprus*, v. I, Nicosia 1987, σ. 8.

10. N. Κυριαζή, *Μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 29.

11. M. Christodoulou - K. Konstantinides, *A complete gazetteer of Cyprus*, ό.π., σ. 8. Ο Τζέφρυ θεώρησε ότι η τοποθεσία, όπου βρίσκεται η εκκλησία, ανήκε στο γειτονικό χωριό Αμπελικού. Βλ. G. Jeffery, *A description of the historic Monuments of Cyprus*, ό.π., σ. 193.

12. Κυπριανού Σάββα, *Ο Κάμπος*, Λευκωσία 1997, σ. 50.

13. M. Christodoulou - K. Konstantinides, *A complete gazetteer of Cyprus*, ό.π., σ. 8, 1515-1516, για αμφότερα τα χωριά Λουτρός και Λουρουτζίνα.

14. «Πάνω Πύργος», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. IB', Λευκωσία 1990, σ. 68.

15. Μαρούλα Γιασεμίδου-Κάτζη, *Κοιλάνι. Το χωριό, η ιστορία και ο κόσμος του*, Λεμεσός 2005, σ. 104.

Λάρνακας¹⁶, Ακανθού (19ος αι.)¹⁷, Άγιος Ανδρόνικος, Άχνα, Πυργά, Τρίκωμο, Φρέναρος¹⁸, Κώμη Κεπήρ¹⁹ και Παραλίμνι της Αμμοχώστου, Κερύνεια²⁰, Λάπηθος²¹ και αλλού. Επίσης, ύπαρξη εκκλησίας αφιερωμένης στην Αγία Βαρβάρα, ίχνη της οποίας δεν διασώθηκαν, υποκρύπτουν πιθανότατα δασικές εκτάσεις με ομώνυμη ονομασία στην Αγία Νάπα και στην Κορόβια, καθώς και τοπωνύμια στη Λεμεσό και στα χωριά Άγιος Ευστάθιος, Άγιος Θεόδωρος και Λειβάδια στην Καρπασία, Πέρα στη Λευκωσία και Μελούσια στη Λάρνακα²².

Είναι αξιοσημείωτο, ότι στην Αγία Βαρβάρα είναι αφιερωμένα και τα καθολικά δύο μοναστηριακών οικοδομημάτων, που βρίσκονται στους πρόποδες του Σταυροβουνίου και στα βόρεια του χωριού Αργάκα της Πάφου. Το πρώτο αποτελεί Μετόχιο της Μονής Σταυροβουνίου και στα παλαιότερα χρόνια, λόγω της γεωργικής του ανάπτυξης, ήταν ζωτικής σημασίας για τη συντήρηση και επιβίωση της μητρικής Μονής. Διασώζει τοιχογραφίες, η πρόσφατη συντήρηση και καθαρισμός των οποίων βοήθησε στη χρονολόγησή τους στον 16ο αιώνα, εποχή κατά την οποία ανάγεται και ο ναός²³, οπότε

16. M. Christodoulou - K. Konstantinides, *A complete gazetteer of Cyprus*, ό.π., σ. 8, 1338, 1640, για τα χωριά Άγιο Τύχωνα και Τόχνη.

17. Παντελή Παντελίδη, *Ακανθού. Εκεί που σμίγουν θρύλοι και παραδόσεις*, Λευκωσία 1984, σ. 236.

18. M. Christodoulou - K. Konstantinides, *A complete gazetteer of Cyprus*, ό.π., σ. 7, 1316, 1383, 1613, 1643, 1658, για τα χωριά Άγιο Ανδρόνικο, Άχνα, Πυργά, Τρίκωμο, Φρέναρος.

19. «Κώμη Κεπήρ», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Η', Λευκωσία 1988, σ. 140.

20. Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας Κύπρου (έκδ.), *Εορτολόγιον. Τυπικαί Διατάξεις Ιερών Ακολουθιών*, Λευκωσία 2006, σ. 455, 459, 469, 479-480, 484, 506, 518, 547, για το Παραλίμνι και την Κερύνεια.

21. Αωνόμου, «Λάπηθος», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Η', Λευκωσία 1988, σ. 222.

22. M. Christodoulou - K. Konstantinides, *A complete gazetteer of Cyprus*, ό.π., σ. 8.

23. Για το Μετόχιο της Αγίας Βαρβάρας βλ. Ιεράς Μονής Σταυροβουνίου (έκδ.), *Η Ιερά Μονή Σταυροβουνίου. Ιστορία - Αρχιτεκτονική - Κειμήλια*, Λευκωσία 1998, σ. 189-193, όπου και βιβλιογραφία.

αναφέρεται ονομαστικά από τον Τσέχο περιηγητή Όλντριχ Πρέφατ, το 1546²⁴. Το δεύτερο ήταν μέχρι πριν μερικές δεκαετίες Μετόχιο του Παναγίου Τάφου. Σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας η εκκλησία του, που ανακαινίστηκε στα μέσα του 19ου αιώνα, καθώς και μερικά από τα μοναστηριακά του κτίρια, τα οποία ανάγονται στις αρχές του 20ού αιώνα. Γέροντες κάτοικοι αφηγούνταν, ότι η παλαιότερη εκκλησία ήταν κατάγραφη και συνδεόταν την περίοδο της Λατινοκρατίας με τους Φράγκους κατακτητές του νησιού. Σύμφωνα με τοπική παράδοση, που κατέγραψε ο λόγιος δικηγόρος Λοΐζος Φιλίππου, ο Ηγούμενος του Μετοχίου, αγιοταφίτης Ιερομόναχος Σωφρόνιος, πρώην ιμάμης στην Αγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως, όπως δημόσια εξομολογήθηκε τη νύκτα της Ανάστασης του 1821, μαρτύρησε τον Ιούλιο του έτους εκείνου, στη διάρκεια των μεγάλων σφαγών, που εξαπέλυσε ο Τούρκος διοικητής Κιουτσούκ Μεχμέτ στο νησί²⁵.

Η αγάπη των Κυπρίων προς την Αγία Βαρβάρα φαίνεται επίσης από δύο χωριά στις επαρχίες Λευκωσίας και Πάφου, που φέρουν το όνομά της. Αποκλήθηκαν έτσι, πιθανότατα, από αφιερωμένες στην Αγία εκκλησίες στην περιοχή, οι οποίες προσδιόρισαν και την ονομασία του οικισμού, που δημιουργήθηκε σταδιακά γύρω από αυτές, φαινόμενο το οποίο παρατηρήθηκε σε πολλές περιπτώσεις στην Κύπρο, όπως για τα χωριά Άγιος Δημήτριος,

24. «Ωστόσο, στο μέσον περίπου της απόστασης [μέχρι την κορυφή] υπάρχει μια μικρή εκκλησία στο όνομα της Αγίας Βαρβάρας και [υπάρχουν] μερικά σπίτια ολόγυρα και εδώ μπορούσαμε να ξεκουραστούμε». Βλ. Άντρου Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Α', Λευκωσία 1993, σ. 296. Επίσης βλ. Παύλου Φλουρέντζου, *Τα τσέχικα οδοιπορικά της Αναγέννησης και η Κύπρος*, Λευκωσία 1977, σ. 14.

25. Λοΐζου Φιλίππου, «Ένας λησμονημένος Εθνομάρτυς. Ο ηγούμενος Αγίας Βαρβάρας Σωφρόνιος», *Πάφος* 9 (1944) 103-105. Για τον Ηγούμενο Σωφρόνιο αναφέρονται επίσης οι Ιω. Τσικνόπουλλου, *Ιστορία της Εκκλησίας Πάφου*, ό.π., σ. 227· Ν. Κυριαζή, *Μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 29-30. Για το Μετόχιο της Αγίας Βαρβάρας βλ. επίσης Θεοχάρη Σταυρίδη, *Πατριαρχείο Ιεροσολύμων και Κύπρος. Επιστολές (1731-1884)*, Λευκωσία 2007, σ. 166-167, 715, 769.

Δομέτιος, Θεράπων, Μάμας, Τύχων και άλλα²⁶. Η ιστορία της ίδρυσής τους είναι άγνωστη. Αμφότερα αναφέρονται στις πηγές των χρόνων της Τουρκοκρατίας, όπως για παράδειγμα σε Κατάστιχα των έτων 1825 και 1832, της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου²⁷. Ειδικά, όμως, η Αγία Βαρβάρα Λευκωσίας είναι βέβαιο ότι ιδρύθηκε στα χρόνια της Λατινοκρατίας, αφού σημειώνεται σε παλαιούς χάρτες, όπως σε αυτόν του Αμπραχάμ Ορτέλιους, του έτους 1573²⁸. Όπως διασώθηκε στην τοπική παράδοση, το χωριό υπήρχε από την περίοδο της Ενετοκρατίας, οπότε μεταφέρθηκαν στον ναό του, το 1570, από γειτονική κοινότητα δύο εικόνες για να διαφυλαχθούν από τους Τούρκους εισβολείς²⁹.

Ειδική πτυχή των σχέσεων Αγίας Βαρβάρας και Κύπρου αποτελούν οι απεικονίσεις της σε τοιχογραφίες ναών του νησιού, από τον 12ο έως τον 16ο αιώνα, καθώς και οι φορητές εικόνες της των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Δεικνύουν αναμφίβολα τη μεγάλη αγάπη του λαού προς τη θαυματουργό Αγία, την προστάτιδά του «από τα δεινά της ευλογιάς και τη θεραπεύτρια των οφθαλμών του». Τέτοιες τοιχογραφίες εντοπίζονται στους ναούς της Παναγίας Αμασγούς κοντά στο Μονάγρι (12ος αι.), της Παναγίας στον Μουτουλλά (1280), του Αγίου Γεωργίου του Σακκά στην Γιαλλούσα (13ος αι.), της Παναγίας στην Έμπα (13ος αι.), του Αρχαγγέλου στον Πεδουλά (1474), του Σταυρού του Αγιασμάτι στην Πλατανιστάσα (1494), του Αγίου Σωζομένου στη Γαλάτα (1513), του Αρχαγγέλου Μιχαήλ ή Παναγίας Θεοτόκου επίσης στη Γαλάτα (1514), του Αγίου Ανδρονίκου στον Καλοπαναγιώτη (16ος αι.)

26. Σίμου Μενάρδου, *Τοπωνυμικά και Λαογραφικά Μελέται*, Λευκωσία 1970, σ. 55. Για τα χωριά Αγία Βαρβάρα Λευκωσίας και Αγία Βαρβάρα Πάφου βλ. Γεώργιου Καρούζη, «Αγία Βαρβάρα», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Α', Λευκωσία 1984, σ. 70.

27. Theodore Papadopoulos, *Social and historical data on Cyprus population (1570-1881)*, Nicosia 1965, σ. 126 και 205.

28. Βλ. Andreas and Judith Stylianou, *The History of the Cartography of Cyprus*, Nicosia 1980, όπου αντίγραφο του χάρτη του Ορτέλιους είναι επικολλημένο στο οπισθόφυλλο του τόμου.

29. R. Gunnis, *Historic Cyprus. A Guide to its towns and villages, monasteries and castles*, ό.π., σ. 176· Νέαρχου Κληρίδη, *Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου*, Λευκωσία 1961, σ. 8.

και του Τιμίου Σταυρού στον Παλαιόμυλο (16ος αι.)³⁰. Από τις φορητές εικόνες αναφέρονται αυτές του έτους 1776 στον ναό της Αγίας Βαρβάρας στο Ζακάκι, που ανήκει στον χρωστήρα ενός από τους αντιπροσωπευτικότερους εκπροσώπους της Σχολής της Μονής του Αγίου Ηρακλειδίου, του αγιογράφου Λεοντίου³¹, και του έτους 1797 στον ναό της Αγίας Βαρβάρας στην Άρμου της Πάφου³².

Στην Κύπρο διαφυλάχθηκαν επίσης λείψανα της Αγίας Βαρβάρας, ένδειξη της ανάγκης του λαού για προσκύνησή τους και αμεσότερης έκφρασης της πίστης του στις θαυματουργικές ιδιότητές της. Από ό,τι έχουμε υπόψη μας, η παλαιότερη αναφορά σε ύπαρξη λειψάνου της στο νησί γίνεται από τον προαναφερθέντα Τσέχο περιηγητή Όλντριχ Πρέφατ, το 1546, ο οποίος σημείωσε στο οδοιπορικό του ότι σε παρεκκλήσι της Μονής των Φραγκισκανών στη Λευκωσία είδε μεταξύ άλλων και «ένα οστούν της Αγίας Βαρβάρας»³³. Λείψανα της Αγίας υπάρχουν επίσης στο μετόχιο της Μονής Σταυροβουνίου Αγία Βαρβάρα,

30. Για τις τοιχογραφίες στους ναούς της Παναγίας Αμασγούς, της Παναγίας του Μουτουλλά, του Αρχαγγέλου Πεδουλά, του Σταυρού του Αγιασμάτι, του Αγίου Σωζομένου, του Αρχαγγέλου Μιχαήλ ή Παναγίας Θεοτόκου, του Αγίου Ανδρονίκου και του Τιμίου Σταυρού Παλαιομύλου βλ. Andreas and Judith Stylianou, *The Painted Churches of Cyprus. Treasures and Byzantine Art*, Nicosia 1997, σ. 243, 328, 339, 218, 86, 95, 321, 344, αντιστοίχως. Για τις τοιχογραφίες στον ναό της Παναγίας της Έμπας βλ. Αθανάσιου Παπαγεωργίου, «Χρυσελεύσας Παναγίας εκκλησία, Έμπα», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 14ος, Λευκωσία 1991, σ. 109. Την πληροφορία για την τοιχογραφία στον Άγιο Γεώργιο Σακκά οφείλω στον βυζαντινολόγο κ. Χριστόδουλο Χατζηχριστοδούλου, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά.

31. Ενοριακού Κέντρου Αγίας Βαρβάρας Ζακακίου Λεμεσού (έκδ.), *Αγία Βαρβάρα*, επιμ. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, Λευκωσία 1999, σ. 32.

32. R. Cunnis, *Historic Gyprus. A Guide to its towns and villages, monasteries and castles*, ό.π., σ. 176.

33. Α. Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, ό.π., σ. 298· Π. Φλουρέντζου, *Τα τσέχικα οδοιπορικά της Αναγέννησης και η Κύπρος*, ό.π., σ. 19.

στους ναούς των χωριών Γιόλου και Ζακάκι³⁴, καθώς και στις Μονές Κύκκου³⁵, Μαχαιρά, Τροοδίτισσας, Χρυσορογιάτισσας και Αποστόλου Ανδρέα³⁶.

Αντίθετα με την ονομασία εκκλησιών και χωριών και την ύπαρξη τοιχογραφιών, εικόνων και λειψάνων της Αγίας Βαρβάρας στο νησί, που φανερώνουν την αγάπη του λαού προς αυτήν, στον τομέα της υμνογραφικής παράδοσης δεν εντοπίζεται χειρόγραφη ακολουθία ή κάποιο τοπικό συναξάρι. Από ό,τι έχουμε υπόψη μας, η μόνη ακολουθία της Αγίας, που διαφυλάχθηκε σε κυπριακό ναό, αυτόν της Αγίας Βαρβάρας Καϊμακλίου, είχε δακτυλόγραφη μορφή, ανήκε δηλαδή στα νεότερα χρόνια, και χρησιμοποιήθηκε στην έκδοση σχετικού βιβλίου για την Αγία από τον πρόωρα θανόντα νεαρό διάκονο Νεόφυτο Πάπυρο (†1977)³⁷. Η παρουσία τέτοιων ακολουθιών ίσως, σε τελευταία ανάλυση, να μην ήταν και αναγκαία, λόγω του πανορθόδοξου και όχι τοπικού υμνογραφικού ενδιαφέροντος, που υπήρχε για την Αγία, γεγονός που επέτρεπε τη χρήση Μηναιών, τα οποία εκδόθηκαν μεν εκτός Κύπρου, αλλά κυκλοφορούσαν ευρύτατα στο νησί.

Ένας άλλος τομέας αποκαλυπτικός της αγάπης των Κυπρίων προς την Αγία Βαρβάρα είναι αυτός των λαϊκών δοξασιών και παραδόσεων. Όπως αναφέρει ο Γερμανός ιππότης Κόνραντ Γκρουνεμπεργκ, ο οποίος επισκέφθηκε την Κύπρο, το 1486, καθοδόν προς τους Αγίους Τόπους, στο νησί υπήρχε λαϊκή παράδοση για μαρτύριο της Αγίας στην Κωνσταντία³⁸, γεγονός που ερμηνεύεται ως έκφραση της επιθυμίας των αφηγητών του για

34. Για λείψανα στους τρεις αυτούς ναούς βλ. Ενοριακού Κέντρου Αγίας Βαρβάρας (έκδ.), *Αγία Βαρβάρα*, ό.π., σ. 40.

35. Ηγουμένου Κύκκου Χρυσοστόμου, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, Κύπρος 1969, σ. 65.

36. Για τα λείψανα της Αγίας Βαρβάρας στις Μονές Μαχαιρά, Τροοδίτισσας, Χρυσορογιάτισσας και Αποστόλου Ανδρέα βλ. Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Η Ιερά Μονή της Υπεραγίας Θεοτόκου του Μαχαιρά*, Λευκωσία 1968, σ. 208· Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή της Τροοδίτισσης*, Λευκωσία 1954, σ. 108, Του ιδίου, *Παναγία η Χρυσορογιάτισσα*, Λευκωσία 1964-1965, σ. 154· Του ιδίου, *Ο Απόστολος Ανδρέας*, Λευκωσία 1967, σ. 14.

37. Νεόφυτου Πάπυρου, *Η Αγία Βαρβάρα*, Λευκωσία 1974.

38. Α. Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, ό.π., σ. 228.

κυπριακή καταγωγή της, όπως κατά παρόμοιο τρόπο συνέβαινε και στις λαϊκές διηγήσεις για την Αγία Αικατερίνη³⁹.

Σύμφωνα με τον πρωτοπόρο λαογράφο Ξενοφώντα Φαρμακίδη, οι κάτοικοι του νησιού αποκαλούσαν τις πρώτες ημέρες του Δεκέμβρη με την ονομασία Νικολοβάρβαρα, από τις εορτές της Αγίας Βαρβάρας, στις 4, και του Αγίου Νικολάου στις 6 του μηνός⁴⁰. Από διάφορες άλλες πηγές είναι γνωστό, ότι τη μέρα της γιορτής της Αγίας πολλοί Κύπριοι τιμούσαν τη μνήμη της παρασκευάζοντας κόλλυβα και ζυμώνοντας πίττες, που τις έψηναν στο «σάτζιν», δηλαδή σε πήλινο μαγειρικό σκεύος, τις οποίες αποκαλούσαν με διάφορα ονόματα⁴¹. Για παράδειγμα, στο Νέο Λειβάδι Μόρφου τις έλεγαν «βαρβαρόπιττες» από το όνομα της Αγίας, ενώ στον Νικήτα «πίττες τρυπητές»⁴².

Στην Κύπρο, η Αγία Βαρβάρα εθεωρείτο προστάτιδα κατά της επιδημίας της ευλογιάς και ειδικότερα για τα παιδιά, γι' αυτό και ήταν άφθονα τα τάματα προς τη χάρη της. Ο λόγιος γιατρός Νεοκλής Κυριαζής κατέγραψε λαϊκή διήγηση, που αιτιολογούσε την επίκλησή της για την ασθένεια αυτή, σύμφωνα με την οποία η Αγία ήταν εκπληκτικής ωραιότητας, γι' αυτό και εθαυμάζετο από όλους, με αποτέλεσμα να παρακαλέσει τον Θεό να προσβληθεί από ευλογία, ώστε να αλλοιωθεί το πρόσωπό της και να μην ενοχλείται από τους θαυμαστές

39. Για τη σχετική παράδοση για την Αγία Αικατερίνη βλ. Αρχιμανδρίτη Κυπριανού, *Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου*, Ενετία 1788, σ. 353.

40. Ξενοφώντος Φαρμακίδη, *Κυπριακή Λαογραφία*, Λεμεσός 1938, σ. 50.

41. «σάτζιν: μαγειρικό σκεύος, πήλινος αβαθής δίσκος με δυο αφτιά ή μεταλλική πλάκα πάνω στην οποία έψηναν πίττες». Βλ. Κωνσταντίνου Γιαγκουλλή, *Θησαυρός Κυπριακής Διαλέκτου*, Λευκωσία 2005, σ. 466.

42. Θεοφανούς Κυπρή - Καλλιόπης Πρωτοπαπά, *Παραδοσιακά ζυμώματα της Κύπρου*, Λευκωσία 1997, σ. 152.

της⁴³. Σημειώνει ακόμη, ότι επιστεύετο από τον λαό πως είχε ιαματική δύναμη για τις παθήσεις των οφθαλμών, γι' αυτό και πολλοί ήσαν όσοι προσέτρεχαν στους ναούς, που ετιμώντο στο όνομά της, για να ζητήσουν τη μεσιτεία της και να προσευχηθούν για τη θεραπεία τους.

Στην αγάπη των Κυπρίων χωρικών προς την Αγία Βαρβάρα αναφέρεται και ο Βρετανός έφορος αρχαιοτήτων Τζώρτζ Τζέφρυ (George Jeffery), το 1918⁴⁴, ο οποίος αναφέρει επίσης ότι την επικαλούνταν για παροχή προστασίας από το χαλάζι και τις καταιγίδες, που συνοδεύονταν από βροντές⁴⁵. Τούτο σχετίζεται πιθανότατα με τον κεραυνό, που, όπως μαρτυρείται στον βίο της, κατέπεσε από τον ουρανό και κατέκαψε τον ειδολωλάτρη πατέρα της, Διόσκορο, ο οποίος πρωτοστάτησε στο μαρτύριό της. Η Αγία θεωρείται επίσης προστάτιδα των μεταλλωρύχων, γι' αυτό και στον συνοικισμό του μεταλλείου στο Μιτσερό ανηγέρθη εκκλησάκι αφιερωμένο στη χάρη της, καθώς και προσκυνητάρι στην περιοχή του μεταλλείου Καλαβασού, το οποίο σχετίζεται με θαύμα διάσωσης των εκεί εργαζομένων. Προφανώς, η ανάδειξή της σε προστάτιδα της εργατικής

43. «Πιστεύεται ότι η Αγία Βαρβάρα ήτο τόσον ευειδής όταν ἔζη καί περικαλλής, ὥστε ἐθαυμάζετο ὑπό πάντων διά τό κάλλος της. Ἐνοχλουμένη ἀπό τήν ἐκδήλωσιν αὐτήν τῶν ἀνδρῶν παρεκάλεσε τόν Θεόν νά προσβληθῇ ἀπό εὐλογίαν διά νά ἀσχημίση καί παραμείνη οὕτως ἀνενόχλητος ἀπό τόν θαυμασμόν τῶν ἀνδρῶν. Διά τόν λόγον τοῦτον εἶναι πάγκοινος ἡ πίστις, ὅτι ἔχει δύναμιν ἱαματικὴν καί μάλιστα προφυλακτικὴν κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ ἐπιδημίαν τῆς ὁποίας εἶναι κοινή ἡ ἐπίκλησις τῆς βοηθείας της καί ἄφθονα τά τάματα. Ἡ Ἁγία θεωρεῖται ὡς προστάτις καί φύλαξ τῶν παιδῶν ἀπό τήν νόσον αὐτήν, ἀλλά καί ὡς ὀφθαλμίατρος». Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, «Δημώδης Κυπριακή Ιατρική», *Κυπριακά Χρονικά* 4 (1926) 14. Στις ιαματικές ιδιότητες της Αγίας για την ευλογία αναφέρεται και ο Γεώργιος Παπαχαλάμπους, *Κυπριακά Ἡθῆ καὶ Ἔθιμα*, Λευκωσία 1965, σ. 231.

44. «St Barbara is a somewhat mythical personality but very popular amongst the villagers of Cyprus». Βλ. G. Jeffery, *A description of the historic Monuments of Cyprus*, ὁ.π., σ. 420.

45. «She was invoked during thunderstorms and hail». Βλ. G. Jeffery, *A description of the historic Monuments of Cyprus*, ὁ.π., σ. 420.

αυτής τάξης έγινε κατά μίμηση παρόμοιου φαινομένου, που παρατηρήθηκε στη Δύση, όπου η Αγία θεωρείται φύλακας των εργατών ορυχείων, των χαλκουργών και διαφόρων άλλων⁴⁶.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι επισήμως, ύστερα από το 1964, η Αγία Βαρβάρα τιμάται πανηγυρικά στην Κύπρο από την Εθνική Φρουρά, ως προστάτιδα του πυροβολικού, όπως και στην Ελλάδα, όπου γιορτάστηκε για πρώτη φορά στις 4 Δεκεμβρίου 1829, επί Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια⁴⁷. Αιτιολογείται δε η επίκλησή της από τους πυροβολητές με αναφορά στο συναξάρι της και ταύτιση του κεραυνού που, όπως έχει αναφερθεί, κατέκαψε τον διώκτη της, Διόσκορο, με τις βολές των πυροβόλων, οι οποίες θα εξουδετερώσουν τους εχθρούς της ελληνικής πατρίδας και της χριστιανικής πίστης.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου *Απόστολος Βαρνάβας* 469 (2008) 584-594 [= *Εθνική Φρουρά και Ιστορία* 20 (2008) 95-101].

46. Ιω. Ράμφου, «Βαρβάρα», *ό.π.*, σ. 611.

47. Ν.Θ.Κ., «Βαρβάρα Αγία [Στρατ.]», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. ΣΤ', Αθήνα χ.χ., σ. 671.